

19 291

Parlementaire Assemblée van de NAVO

Nr. 35

VERSLAG VAN DE JAARLIJKSE ZITTING 2004

Vastgesteld 26 januari 2005

De Parlementaire Assemblée van de NAVO heeft van 12 tot en met 16 november 2004 in Lido di Venezia, Italië, haar jaarlijkse zitting gehouden. Aan de zitting namen naast delegaties uit de zesentwintig NAVO-lidstaten ook geassocieerde delegaties (zonder stemrecht) uit Albanië, Armenië, Finland, Kroatië, Macedonië, Oekraïne, Oostenrijk, Rusland, Zweden en Zwitserland deel; en voorts waarnemers uit Bosnië-Herzegovina, Japan en het Europees Parlement. De Nederlandse delegatie naar deze zitting bestond voor zoveel de Eerste Kamer betreft uit de leden Van Gennip (CDA, voorzitter van de delegatie), Middel (PvdA) en Kox (SP), en voor zover de Tweede Kamer betreft uit de leden Van Winsen (CDA) en Koenders (PvdA).

Het programma van de zitting was als volgt:

- Vrijdag 12 november: vergaderingen van de griffiers van de delegaties, van het NATOPA-Russia Parliamentary Committee en de Commissie voor Wetenschap en Technologie. 's Avonds heeft honorair consul Marcello Del Majno de delegatie ontvangen.
- Zaterdag 13 november: 's ochtends vergadering van de NAVO-assembly met de Noord-Atlantische Raad; 's middags vergaderingen van de Commissie voor de Civiele Dimensie van Veiligheid, de Commissie voor Defensie en Veiligheid, de Politieke Commissie en de Commissie voor Wetenschap en Technologie.
- Zondag 14 november: vergaderingen van de Commissie voor de Civiele Dimensie van Veiligheid, de Commissie voor Defensie en Veiligheid, de Commissie voor Economie en Veiligheid en de Politieke Commissie.
- Maandag 15 november: vergadering van het Standing Committee; excursie, aangeboden door de gastheren.
- Dinsdag 16 november: plenaire vergadering.

Vergadering met de Noord-Atlantische Raad

De Secretaris Generaal van de NAVO, de heer **De Hoop Scheffer**, heeft in zijn inleiding gezegd dat de eerste uitdaging is het verkrijgen van inzicht in de aard van NAVO-acties in de nieuwe strategische omgeving. Vandaag de dag wordt veel gesproken over de nieuwe veiligheidsomgeving. Maar

veel burgers hebben nog steeds een nogal territoriale opvatting van het begrip veiligheid, want wat ver weg gebeurt, lijkt voor hen weinig te maken te hebben met hun eigen veiligheid. Zo is voor velen het verband niet duidelijk tussen de aanwezigheid van de NAVO-troepen in de Hindukush in Afghanistan en hun vrijheid. Maar die visie is te beperkt. Onze veiligheid kan niet verzekerd blijven zonder kennis te nemen van de potentiële risico's en bedreigingen die zich ergens ver weg manifesteren. Of deze problemen worden aangepakt wanneer en waar ze de kop opsteken, óf we worden er hier vroeg of laat mee geconfronteerd.

In feite is dit de reden waarom de NAVO actie onderneemt op de Balkan, in Afghanistan en nu ook in Irak. Zij kan dit niet op een succesvolle manier doen zonder begrip en steun van de burgers. Op een begrijpelijke en consistente manier moet duidelijk worden gemaakt dat de nieuwe missies van de NAVO net zo essentieel zijn voor hun veiligheid als de afschrikkende rol van de NAVO tijdens de Koude Oorlog. Spreker zei dat parlementariërs in dit opzicht een bijzondere verantwoordelijkheid dragen. Het is aan hen de burgers uit te leggen waarom het projecteren van stabiliteit een eerste vereiste is geworden wanneer het om onze veiligheid gaat; waarom we de nieuwe uitdagingen op het gebied van veiligheid bij de kern moeten aanpakken; waarom de NAVO op de voorgrond moet treden en waarom de taak die ons nu wacht andere middelen vereist dan de middelen die in het verleden zijn aangewend.

De tweede grote uitdaging is het verkrijgen van nieuwe militaire capaciteiten. Het nieuwe soort missies voor de strijdkrachten vereist moderne militaire capaciteiten. Strijdkrachten die hoofdzakelijk gericht zijn op territoriale defensie zijn vandaag de dag ontoereikend en ze hebben een verspilling tot gevolg van de weinige middelen die ter beschikking staan. Er bestaat behoefte aan strijdkrachten die snel in actie kunnen komen, die op een verre lokatie kunnen worden ingezet en langere tijd ter plaatse kunnen blijven. De strijdkrachten moeten zowel gevechtstaken van hoge intensiteit kunnen uitvoeren als aan post-conflict reconstructie kunnen werken.

De NAVO is redelijk goed geslaagd in het ontwikkelen van dergelijke capaciteiten, hoewel er nog veel te doen is. Parlementariërs kunnen er voor zorgen dat voldoende middelen voor defensie en veiligheid beschikbaar worden gesteld, en ze kunnen erop aandringen dat dit geld op een juiste manier besteed wordt aan capaciteiten die ook echt noodzakelijk zijn.

De derde uitdaging is de sterke behoefte aan een stevige multilaterale samenwerking tussen landen en tussen instellingen. De nieuwe bedreigingen voor onze veiligheid kennen geen grenzen, en samenwerking is absoluut nodig bij het aanpakken ervan. De NAVO is een belangrijk platform voor deze samenwerking. De NAVO wil ook de samenwerking met andere internationale organisaties intensiveren, zoals de Verenigde Naties, de OVSE en vooral de Europese Unie. Aan beide zijden van de Atlantische Oceaan lijkt het besef te groeien dat een sterke EU en een sterke NAVO niet met elkaar in strijd zijn maar hetzelfde doel voor ogen hebben. Tegelijkertijd raakt men er in Europa steeds meer van overtuigd dat een sterke EU niet een onnodig duplicaat van de NAVO moet worden.

In de op deze inleiding volgende discussie heeft de heer **Van Gennip** de heer De Hoop Scheffer, die deze dag voor het eerst als Secretaris-generaal van de NAVO aan een vergadering van de NAVO-assemblee deelnam, succes toegewenst bij de uitoefening van zijn functie. Sprekend als voorzitter van de Commissie voor economie en veiligheid van de assemblee zei hij tevreden te zijn over de samenwerking met het

Economics Directorate van de NAVO. Veel van het werk van de commissie heeft betrekking op aangelegenheden die niet tot de *core business* van de NAVO werden gerekend. Maar die visie is achterhaald. In de veiligheidsomgeving van vandaag is een multidimensionaal concept van belang, dat verschillende andere dan strikt militaire disciplines omvat, waaronder en vooral economie.

Twee voorbeelden van waarmee de commissie mee bezig is, geven dat aan:

- In de strijd tegen terrorisme is het beheersen van geldstromen essentieel;
- In de verschillende operaties waarbij de NAVO is betrokken, is post-conflict economische wederopbouw een sleutel element om te komen tot stabiliteit op de lange termijn.

Met andere woorden, er kan niet langer worden gedaan alsof militaire operaties in een vacuüm plaatsvinden. Het hele plaatje moet in ogenschouw worden genomen en deze elementen moeten worden meegewogen.

De vraag is in welke mate de NAVO zichzelf meer relevant kan maken door een bredere, meer holistische benadering van het onderwerp veiligheid. En vervolgens hoe de NAVO een centrale rol kan herwinnen waar ze het risico loopt gemarginaliseerd te worden als forum voor politiek debat en besluitvorming.

De heer **De Hoop Scheffer** heeft geantwoord dat in Afghanistan, in de gebieden waar provinciale wederopbouwteams actief zijn, *nation-building* op gang komt. Voor alles is duidelijk dat wanneer het drugs-probleem niet wordt aangepakt, oplossingen onbereikbaar zullen zijn. Geschillen over handel zijn geen zaak voor de NAVO, dat is zo en dat moet ook zo blijven. Wel ontwikkelt de NAVO verschillende activiteiten in de civiele sfeer, bij voorbeeld in de Kaukasus en Centraal-Azië. Maar ze zou meer moeten kunnen doen. De **permanente vertegenwoordiger van de V.S.** bij de NAVO heeft daaraan toegevoegd dat Amerika de transatlantische banden wenst te herstellen. Na zijn herverkiezing heeft president Bush verschillende Europese leiders gebeld, en de secretaris-generaal van de NAVO was de eerste buitenlandse bezoeker in het Witte Huis. En enkele dagen geleden is Prime Minister Blair er op bezoek geweest. Dat zijn krachtige signalen in de richting van Europa. Amerika is zich ervan bewust dat het om effectief op te treden in de wereld in veel gevallen op steun uit Europa aangewezen is.

Algemene Commissies (general committees)

Hieronder worden de rapporten, die in de vergaderingen van de algemene commissies aan de orde zijn geweest, en de gastsprekers vermeld.

Commissie voor de civiele dimensie van veiligheid

a. Stability in the three South Caucasian Republics: ten years after independence, progress and new challenges.

Algemeen rapporteur: mevrouw Wohlleben (Duitsland)

b. The fight against children trafficking in Europe.

Rapporteur: de heer Stefánsson (IJsland)

c. Een ontwerp-resolutie over Trafficking in children in Europe.

De commissie heeft de heer **Middel** gekozen tot rapporteur over het onderwerp *Transition of the Caucasus region*.

Gast sprekers waren:

- de heer D'Ali, Italiaans onderminister van binnenlandse zaken, over *de strijd tegen kinderhandel en de rol van de Italiaanse regering daarbij*;
- de heer Rossi, projectleider onderzoek kinderhandel bij het Innocenti onderzoekscentrum van Unicef, over *Child trafficking research in Europe: issues and challenges*;
- de heer Menard, directeur van *Reporters without borders*, over *The media front in wartime*;
- de heer Pinder, directeur van het *International News safety Institute*, over *Media and Military at War – Fatal Misunderstandings*;
- brigade-generaal Dalzini, voormalig bevelhebber van het gezamenlijke militaire contingent in Irak;
- de heer Del Sette, hoofd van de Midden-Oosten groep van *Novomondo*;
- mevrouw Freizer, projectdirecteur Kaukasus van de *International Crisis Group*, over *Internal developments and threats to regional security in the Caucasus*.

Commissie voor defensie en veiligheid

a. Operations in Afghanistan and the expanding NATO Role.

Algemeen rapporteur: de heer Lellouche (Frankrijk)

b. The Development of Response Forces in NATO and the EU and the evolving NATO-EU Relationship

Acting Rapporteur: de heer Smith (VK)

c. Alliance-wide Progress on meeting the Prague Capability Commitments.

Rapporteur: de heer Shimkus (VS)

d. Een ontwerp-resolutie over NATO Operations in Afghanistan.

Gast sprekers waren:

- admiraal Di Paola, stafchef van het Italiaanse ministerie van defensie, over *NATO transformation: the Italian perspective*;
- admiraal Mullen, bevelhebber van het Joint Forces Command Naples, over *JFC Naples Current Operations and NATO-EU Security Cooperation*;
- de heer Lindley-French, *course director* van het *Geneva Centre for Security Policy*, over *The state and Development of the European Security and defence Policy (ESDP)*;
- de heer Politi, een onafhankelijke Italiaanse analyticus van strategisch en *intelligence*-beleid, over *Europe-USA: a new Atlantic relationship*;

Commissie voor economie en veiligheid

a. Post-Conflict Reconstruction and Development: The Challenge in Iraq and Afghanistan.

Algemeen rapporteur: de heer **Van Gennip**

b. Economic Transition in Central and Eastern Europe and the environmental Dimension.

Rapporteur: de heer Cohen (Verenigd Koninkrijk)

c. The Economic and Trade Implications of Migration and Outsourcing: A Transatlantic Challenge.

Co-Rapporteurs: de heren Tanner (VS) en Gapes (VK)

d. Afghanistan.

Special Associate Rapporteur: de heer Voitenko (Rusland)

e. Een ontwerp-resolutie over Post-conflict reconstruction and development in Iraq and Afghanistan.

Gastspreekers waren:

- de heer Paganetto, hoogleraar internationale economie aan de Tor Vergata universiteit in Rome;
- de heer Bono, president-directeur van Fincantieri;
- lord Skidelsky, hoogleraar politieke economie aan de universiteit van Warwick (Verenigd Koninkrijk), over *US-Europe, a common economic space?*;
- mevrouw Herfkens, *executive director* van de *Millenium Development Goals campaign* van de Verenigde Naties;

Politieke commissie

a. NATO and the use of force,

Algemeen rapporteur: de heer **Koenders**

b. South East European Security and the Role of NATO-EU Partnerships.

Rapporteur : de heer Minniti (Italië)

c. The EU Security Concept – implications for NATO and the EU.

Rapporteur : de heer Polenz (Duitsland)

d. Een ontwerp-resolutie over Reinvigorating the Transatlantic Security Dialogue.

Gastspreekers waren:

- de heer Moreno, permanent vertegenwoordiger van Italië bij de Noord-Atlantische Raad, over *NATO Perspectives on the Mediterranean Dialogue and the Istanbul Cooperation Initiative*;
- mevrouw Spencer, *associate fellow* van het Midden-Oosten programma van Chatham House, over *The broader Middle East*;
- de heer Salleo, voormalig ambassadeur van Italië in de Verenigde Staten, over *The threat and the challenge*;
- de heer Silvestri, voorzitter van het *Istituto Affari Internazionali*, over *Current Challenges for NATO: Iraq*.

Commissie voor Wetenschap en Technologie

a. Nuclear Weapons Proliferation:

Algemeen rapporteur: de heer Nolin (Canada)

b. Missile Defences and Weapons in Space.

Rapporteur : de heer Ibrügger (Duitsland)

c. Een ontwerp-resolutie over Confronting nuclear proliferation.

Gast sprekers waren:

- de heer Catalano Di Melilli, coördinator ontwapening en internationale veiligheid bij het directoraat-generaal voor multilaterale politieke zaken van het Italiaanse ministerie van buitenlandse zaken, over *de Italiaanse bijdrage aan het internationale G8-partnerschap*;
- de heer Ripandelli, directeur administratie en externe betrekkingen van het Internationale centrum voor genetisch onderzoek en biotechnologie in Triëst, over *de internationale samenwerking met het oog op een veilige ontwikkeling van biotechnologie*.

Plenaire vergadering

De vergadering is toegesproken door de voorzitter van het bestuur van de *regione Veneto*, de heer Galan, en vervolgens door de voorzitter van de assemblee, de heer **Bereuter** (Verenigde Staten). Deze herinnerde eraan dat dit zijn laatste toespraak was als voorzitter van de Assemblee en wilde terugblikken op wat hij zich bij zijn verkiezing twee jaar geleden ten doel had gesteld. Toen was de eerste prioriteit het versterken van de transatlantische betrekkingen, de kern van de NAVO. Ook eind 2002 was het duidelijk dat goede transatlantische betrekkingen niet als vanzelfsprekend konden worden beschouwd en dat de Assemblee zou moeten helpen om de fundamentele verhoudingen tussen de lidstaten van de NAVO te verbeteren. Niemand heeft echter kunnen bevroeden dat binnen enkele maanden de transatlantische betrekkingen een terugval zouden meemaken in een zodanige mate dat de NAVO door de toenmalige Secretaris Generaal, Lord Robertson, als bijna dood werd omschreven. Tezelfdertijd werden grote tegenstellingen binnen de Verenigde Naties and de Europese Unie zichtbaar. In vele landen bestond er grote verdeeldheid over de oorlog in Irak.

De afgelopen twee jaar zijn moeilijk geweest voor de Assemblee. Spreker herinnerde aan de grote bezorgdheid die werd uitgesproken en de felle manier waarop dit tot uiting werd gebracht; maar ook het wederzijdse respect en de evenwichtigheid van de discussies, zelfs ten tijde van de grootste verdeeldheid en uitingen daarvan binnen de NAVO. Indien sommigen er nog steeds moeite mee hebben om afstand te doen van de bitterheid van de afgelopen tijd, dan zouden ze er goed aan doen om naar het hele plaatje te kijken en zich niet blind te staren op recente gebeurtenissen.

De tweede prioriteit was de strijd tegen het terrorisme en de wapenwedloop. Spreker vroeg zich af of men zich in Europa wel bewust is van de fundamentele verandering van de Amerikaanse opstelling, die door de gebeurtenissen van 11 september teweeggebracht is. Het was niet overdreven om te stellen dat deze overeenkomt met het psychologische effect van de aanval op Pearl Harbour.

Ook de Europese bondgenoten hebben onder terreurdaden te lijden gehad, alleen al dit jaar in Madrid en Beslan. Barbaarse terroristen hebben wederom laten zien dat ze geen grenzen kennen. Het lijkt geen twijfel dat met vereende krachten moet worden gewerkt aan het voorkomen en bestrijden van terrorisme. Alle landen zijn in potentie slachtoffer en een veelzijdige strategie is nodig om de dreiging ervan het hoofd te bieden. Geen land is in staat om deze dreiging op eigen houtje te weerstaan. Het

terrorisme heeft een mondiaal bereik en brede multilaterale samenwerking op alle niveaus is vereist. Hierbij dienen alle beschikbare middelen te worden ingezet: militair, politiek, economisch, wettelijk, justitiëel en diplomatiek.

De derde prioriteit van twee jaar geleden was doorgaan met het verbeteren van de verstandhouding met Rusland. De Koude Oorlog eindigde tien en een half jaar geleden en toch is er onvoldoende vooruitgang geboekt. De assemblee blijft doorgaan met het promoten van dialoog, het bieden van ondersteuning en het ontwikkelen van een constructieve verstandhouding met Rusland. Al deze inspanningen dienen te worden voortgezet. Wantrouwen ten opzichte van de NAVO bestaat nog steeds in vele lagen van de Russische samenleving, aldus de heer Bereuter.

De vergadering is vervolgens toegesproken door de voorzitter van de Italiaanse Senaat, de heer Pera, de plaatsvervangend secretaris-generaal van de NAVO, de heer Minuto Rizzo, de Supreme Allied Commander Europe, generaal Jones, de Italiaanse onderminister van buitenlandse zaken Antonione, en de voorzitter van de parlementaire assemblee van de Raad van Europa, de heer Schieder. De heer Minuto Rizzo en generaal Jones hebben ook vragen uit de vergadering beantwoord.

In zijn toespraak heeft generaal **Jones** onder meer gezegd dat de NAVO, een politiek en militair bondgenootschap, nog steeds relevant is en een belangrijke pijler vormt van de transatlantische brug. De NAVO is zich aan het hervormen en is net als in de 20e eeuw belangrijk voor veiligheid en stabiliteit in de komende jaren. Parlementariërs kunnen helpen de rol die de NAVO in crisisgebieden kan spelen, te verduidelijken. De meeste mensen begrepen het oogmerk van de NAVO tijdens de Koude Oorlog; maar er zijn er niet veel die je het oogmerk van vandaag kunnen vertellen. Dat moeten ze wel weten, wil de hervorming van de NAVO succesvol zijn.

Indien niet meer wordt gedaan aan het verminderen van armoede en het verspreiden van de *rule of law* in Afrika, dreigt zich daar een veiligheidsprobleem te ontwikkelen. De *rule of law* en een onafhankelijke rechterlijke macht beginnen er pas wortel te schieten. De strijd in Ivoorkust is het laatste voorbeeld van het voortdurende geweld in West-Afrika.

De assemblee heeft de heer Lellouche (Frankrijk) gekozen tot haar voorzitter. Tot vice-voorzitters van de assemblee zijn gekozen de heren **Koenders, Banas (Slowakije), Erdem (Turkije), Forcieri (Italië) en Nolin (Canada)**. De heer Lellouche heeft zijn erkentelijkheid uitgesproken voor het in hem uitgesproken vertrouwen. Een keuze voor een Fransman is het huidige tijdsgewricht niet vanzelfsprekend; het is een politiek signaal. Hij prees het werk van zijn voorganger, Congressman Bereuter, wiens inzet ertoe heeft geleid dat zo'n 3000 man extra naar Afghanistan zijn gezonden. Hun komst heeft bijgedragen tot het klimaat waarin verkiezingen konden worden gehouden, en daaraan hebben ongeveer 11 miljoen mensen aan deelgenomen. Spreker's eerste prioriteit was aan deze lijn vast te houden en hij wilde twee missies naar Afghanistan zenden; een politieke missie vroeg in 2005 en een missie in april om de verkiezingen waar te nemen. Zijn tweede prioriteit was het verbeteren van de betrekkingen met de aan het verdragsgebied van de NAVO grenzende landen, Oekraïne, Belarus, Moldova en de Kaukasus. Oekraïne had het recht over zijn eigen toekomst te beslissen, zonder druk van buiten. Aan Belarus en Moldova, die de weg van democratische hervormingen nog niet hebben ingeslagen, moest meer aandacht worden besteed. In de Noord- en Zuid-Kaukasus liggen potentieel grote conflicten. Dan de betrekkingen met de ruim 1 miljard islamieten, de grote strategische vraag van de komende decennia. Terrorisme gedijt bij armoede en

onwetendheid; het kan dan ook niet alleen met wapens worden overwonnen. In een wereld met terrorisme op grote schaal moet meer aandacht worden besteed aan civiele defensie; hoe beschermen we de bevolking tegen chemische, biologische of nucleaire aanvallen. En *last but not least* noemde spreker de betrekkingen van Europa met de Verenigde Staten. Herstel van deze betrekkingen is bepalend voor alles wat hij zo juist zei. De leden van de NAVO-assemblee kunnen bijdragen aan het herstel van vertrouwen met de VS door dialoog en samen te werken.

De vergadering heeft ingestemd met het toekennen van de status van waarnemer aan Kazakstan.

De penningmeester, de heer Ibrügger (Duitsland), heeft verslag gedaan over het financiële beleid in het afgelopen jaar. De heer **Van Gennip** heeft eraan opgemerkt dat het verslag van de penningmeester, die afkomstig is uit de hansestad Lübeck, de hanseatische tradities van zuinigheid en zorgvuldigheid weerspiegelt. Zo'n 8 jaar geleden waren er problemen rond het financieel beheer; nu getuigt het verslag van gezond financieel beleid. De heer Van Gennip heeft zijn dank en waardering uitgesproken jegens de penningmeester en de staf in Brussel. Naar aanleiding van de begroting zei hij dat, wanneer de uitgaven omhoog gaan, extra middelen ter beschikking moeten worden gesteld, hetzij naar Noors voorbeeld door middel van een schenking, dan wel door een verhoging van de begroting. In het laatste geval worden de extra gelden volgens de gebruikelijke verdeelsleutel opgebracht.

De vergadering heeft met het verslag van de penningmeester ingestemd en de begroting voor 2005 goedgekeurd.

De vergadering heeft enkele amendementen op het reglement van orde aangenomen.

De vergadering heeft de ontwerp-resoluties van de commissies besproken, geamendeerd en aangenomen. Zij hebben betrekking op:

- *Trafficking in children in Europe*, voorgelegd door de Commissie voor de civiele dimensie van veiligheid;
- *NATO Operations in Afghanistan*, voorgelegd door de Commissie voor defensie en veiligheid;
- *Post-conflict reconstruction and development in Iraq and Afghanistan*, voorgelegd door de Commissie voor economie en veiligheid;
- *Reinvigorating the Transatlantic Security Dialogue*, voorgelegd door de Politieke commissie;
- *Confronting nuclear proliferation*, voorgelegd door de Commissie voor Wetenschap en Technologie.

Inleidingen

Hieronder worden enkele inleidingen, gehouden in de commissies, weergegeven.

1. De stand van zaken van het Europees Veiligheids- en Defensiebeleid

In de Commissie voor defensie en veiligheid heeft de heer **Lindley-French**, *course director* van het *Geneva Centre for Security Policy*, gesproken over *The state and Development of the European Security and defence Policy (ESDP)*. Hij schetste de strategische en politieke context in de volgende termen:

- Met de Europese Veiligheidsstrategie van december vorig jaar is voor het eerst een eigen inschatting gemaakt van de veiligheidssituatie in Europa en daar buiten. Hetgeen de Europeanen signaleerden

verschilde niet dramatisch van hetgeen de Noord-Amerikanen signaleren.

- De context van transatlantische verhoudingen is aan het veranderen. Tot 1 mei 2004 was het streven van de Amerikanen gericht op het tot stand komen van een verenigd Europa. De uitbreiding van de EU op die datum betekent het einde van dat streven. We zijn nu getuige van een heroriëntatie van de Amerikanen.
- De grote Europese mogendheden erkennen dat zij mondiale verantwoordelijkheden dragen. Ze zien zich met de vraag geconfronteerd of het leiderschap van de VS hun steun nog wel verdient. De VS zouden niet vanzelfsprekend uit moeten gaan van hun leiderschap.

Spreker verwachtte dat de nieuwe Atlantische Alliantie van NAVO en EVDB (Europees Veiligheids- en Defensiebeleid) samen, want in wezen gaan daarover de onderhandelingen, óf tot stand zal komen in het Grote Midden-Oosten, óf daar zal falen. De relevantie van zowel het Gemeenschappelijke Buitenlands en veiligheidsbeleid als het EVDB zal in dat gebied bepaald worden.

Met 25 lidstaten heeft de EU zo'n 450 miljoen inwoners met ongeveer een kwart van het bruto mondiale inkomen, een grens van 2400 km met Rusland, Oekraïne en Belarus, en ongeveer 100 000 manschappen die in het buitenland zijn gestationeerd. Echter: de EU-lidstaten geven gemiddeld slechts 2% van hun bruto nationaal produkt uit aan defensie en een groot deel daarvan wordt niet goed besteed; zij spenderen in totaal iets minder dan de helft van wat de VS uitgeeft aan defensie, maar beschikken over slechts 20 à 30% van de capaciteiten van de VS en in sommige gevallen nog minder. In de meeste EU-lidstaten vertegenwoordigen operationele kosten zo'n 60% van het defensiebudget. Over het geheel genomen zullen de EU-lidstaten tenminste € 50 miljard moeten investeren in capaciteiten om de Petersberg-taken te kunnen uitvoeren. Het Akkoord van Helsinki in december 1999 behelsde het opzetten van een *European Rapid Reaction Force die in staat moet zijn om 60 000 man binnen 60 dagen en gedurende een jaar in en buiten Europa in te zetten in het kader van het uitvoeren van de Petersberg-taken*. In het Grondwettelijk Verdrag van de EU wordt terrorismebestrijding toegevoegd aan de Petersberg-taken, maar er is geen toename van het aantal inzetbare strijdkrachten. Het EVDB lijdt dus aan hetzelfde euvel als de NAVO, er zijn niet voldoende inzetbare troepen.

In november 2003 kwamen het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Duitsland in Napels het volgende overeen:

- een nieuw concept wat betreft een *strijdkrachtenpakket*;
- het inbedden van een EU-cel bij SHAPE ter verbetering van de voorbereiding van EU-operaties met gebruik van NAVO-middelen, alsmede het benadrukken van een transparante verbinding tussen de Militaire Staf van de EU en de NAVO;
- het opzetten van een civiel-militaire cel binnen de Militaire Staf van de EU ten behoeve van *early-warning, situation assessment* en strategische planning;
- een impliciete taakverdeling met de NAVO waarbij de Militaire Staf van de EU de verantwoordelijkheid draagt voor de operationele planning met de nadruk op operaties in Afrika.

In februari dit jaar introduceerden het VK, Frankrijk en Duitsland het *Battle-Group*-concept met als doel snel te kunnen reageren. Een *Battle Group* zou zo'n 2500 man sterk zijn inclusief logistieke en gevechts-ondersteunende eenheden. Een *Battle Group* zou binnen 15 dagen na de *Activation Order* inzetbaar moeten zijn en op zichzelf moeten kunnen opereren of als een eerste strijdmacht (entry force) moeten dienen bij

grotere operaties. Ze zijn specifiek, doch niet expliciet, opgezet om op te treden op een verzoek van de Verenigde Naties.

Verwacht wordt dat er in 2005 zo'n 2 tot 3 snel inzetbare *Battle Groups* zullen zijn en in 2007 7 tot 9. *Battle Groups* kunnen door één natie worden geformeerd, door een leidend land met andere landen, of door middel van een multinationale formatie. Onderdelen van de luchtmacht en de marine spelen ook een rol.

Wat de betrekkingen tussen de NAVO en de EU zei spreker dat deze niet zijn wat ze behoren te zijn. De vergaderingen van het PSC (EU) en NAC (NAVO) behoren tot de meest steriele van de Brusselse vergadercultuur. Hij stelde verschillende verbeteringen voor, te weten:

- De NAVO-EU dialoog dient op de voorgrond te treden en in zowel de *ESDP* als de *ESDI* centraal te staan, meer dan de parallelle fluistercampagnes die ze nu karakteriseren.
- Doorgaan met het verfijnen van *Berlijn-Plus* om op die manier autonome EU-operaties mogelijk te maken.
- De dialoog binnen de NAVO-EU *Capabilities Group* dient aangescherpt te worden.
- Het versterken van de convergentie door de rotatiecyclus van de *Battle Group/NATO Response Force* in een formele overeenkomst vast te leggen
- Inzien dat we met NAVO en EU krachtige instrumenten hebben om terreur, verspreiding van massavernietigingswapens en «strategische misdaad» aan te pakken.

De strategische dialoog van NAVO en EU dient erop gericht te zijn resultaat te bereiken in het Grote Midden-Oosten. Een dergelijke dialoog kan alleen dan totstandkomen wanneer Europeanen en Amerikanen een aanpak op drie niveaus overeenkomen. Dat wil zeggen:

- een overkoepelend politiek concept voor een engagement waarbij Europeanen een krachtige stem kunnen laten horen bij het maken van het beleid,
- een duidelijke rol en een werkverdeling voor de NAVO en de EU in een civiel-militair engagement in de regio,
- en een gezamenlijke betrokkenheid en zichtbare bereidheid om waar nodig op te treden om de terreurdreiging een halt toe te roepen.

Het Istanbul-samenwerkingsinitiatief is een goede start maar er moet nog veel meer gedaan worden. De nieuwe Atlantische Alliantie zal in het Grote Midden-Oosten totstandkomen of mislukken.

Tenslotte zei spreker dat hoe we onze veiligheid en defensie ook organiseren en waar de zwaartekracht ook mag liggen – NAVO-EU, civiel-militair –, het aan de nationale parlementariërs is om de burgers duidelijk te maken dat de «strategische vakantie» ten einde is. We moeten ons erop voorbereiden de rekening gepresenteerd te krijgen.

2. US-Europe, a common economic space?

In de Commissie voor economie en veiligheid heeft lord **Skidelsky**, hoogleraar politieke economie aan de universiteit van Warwick (Verenigd Koninkrijk), gesproken over *US-Europe, a common economic space?*. Hij zei dat politiek en economie de Verenigde Staten en Europa thans in tegenovergestelde richtingen lijken te trekken. Wat de politiek betreft is door het einde van de Koude Oorlog een breuk ontstaan tussen beide zijden van de Atlantische Alliantie en wel doordat de primaire beweegredenen, verdediging tegen de Sovjets, verloren is gegaan. Het huidige beleid van de VS is gericht op het politiek zwak houden van Europa, het kiezen van geallieerden («*coalition of the willing*») in een klassieke

verdeel- en heersstrategie en tezelfdertijd het staande houden van haar militaire heerschappij door middel van de NAVO. Daar tegenover is een harde kern van de EU onder leiding van Frankrijk bezig om het buitenlands beleid en de veiligheidsintegratie dusdanig te versterken dat onafhankelijk van de Verenigde Staten (en de NAVO) kan worden opgetreden. De wijze waarop een evenwicht tot stand kan komen is niet duidelijk, maar de transatlantische verhoudingen zijn merkbaar koeler geworden sinds Bush tot president werd gekozen.

De economie levert een ander beeld op en wel dat van sterke, evenwichtige integratie. De EU en de VS zijn elkaars grootste handelspartner wat betreft goederen en diensten, en ook de grootste investeerders wederzijds. Dit patroon van het vooral met elkaar handel drijven en in elkaar investeren was ten tijde van de Koude Oorlog reeds goed ingebed. De twee hoofdoorzaken hiervoor zijn dat economische integratie de anti-communistische politieke alliantie verstevigde en dat voormalige handelsstromen werden ontworpen door dekolonisatie en nationalistische ontwikkelingsstrategieën in de Derde Wereld. De vraag is in hoeverre dit patroon gehandhaafd zal blijven in de globaliserende wereld van vandaag. Spreker beperkte zich verder tot de economische zijde van de zaak.

Er doen zich in de economische betrekkingen tussen de VS en Europa problemen voor, met name ten aanzien van handel, munteenheden en migratie. Wat handel betreft was er recent nog onenigheid over rundvlees. De EU had een embargo uitgeroepen op de import van rundvlees uit de VS dat hormonen bevatte, en heeft dat niet opgeheven ondanks de uitspraak van de WHO dat wetenschappelijk bewijs van het gezondheidsrisico niet kan worden geleverd. De VS voerde als tegenmaatregel invoerrechten in op producten uit de EU, variërend van mosterd tot kaas. Dergelijke handelsconflicten, met een embargo gevolgd door het met gelijke munt betaald zetten, doen zich met enige regelmaat voor.

De oorzaak is volgens spreker gelegen in de groeiende economische wedijver tussen de twee zijden in binnenlandse en derde markten, van druk van de kant van binnenlandse protectionistische lobbies, en van uiteenlopende interpretaties van wat een *level playing field* inhoudt. Hoewel het aantal handelsconflicten is toegenomen, hebben ze slechts betrekking op een relatief gering deel van de handel; in de periode 1990–2000 niet meer dan omstreeks 5% van de totale handel tussen de VS en de EU. Er is vooralsnog weinig reden de handelsconflicten als een voorteken te zien van groeiende transatlantische rivaliteit op economisch gebied of als bedreiging voor de vrije handel.

Het bilateralisme is een ernstiger zaak. De *Trade Representative* van de Amerikaanse regering, Zoellick, heeft een agressieve campagne gevoerd voor bilaterale overeenkomsten en regionale vrijhandelszones met Chili, Singapore, Vietnam, Marokko en andere landen. Ook de EU sluit bilaterale akkoorden met haar voormalige Afrikaanse koloniën, en in beide gevallen gaat men voorbij aan de logge WHO-ronden waarbij unanieme instemming van 147 landen vereist is. Zo'n 400 voorkeursakkoorden zijn inmiddels tot stand gekomen dan wel in voorbereiding.

Regionale vrijhandelszones worden gerechtvaardigd als een snelle weg om tot vrije handel te komen. Ze kunnen echter eerder struikelblokken dan bouwstenen zijn. Ze zijn vaak quasi-protectionistisch getint omdat de VS en Europa ernaar streven om hun mede-ondertekenaars bepalingen inzake milieu en arbeidsvoorwaarden op te leggen. Tenslotte maken ze deel uit van het veiligheidsbeleid van de VS. De meest recente beweegreden voor deze akkoorden is de wens om vijanden te straffen, om

coalitions of the willing in de «oorlog tegen het terrorisme» vast te leggen (zo is het Franse en Duitse bedrijven niet toegestaan bouwcontracten aan te gaan voor de wederopbouw van Irak) en om handel te gebruiken voor het bevorderen van de democratie.

Overgaande op munteenheden zei spreker dat tijdens de Koude Oorlog de Amerikaans-Europese economische integratie plaatsvond onder een systeem van vaste wisselkoersen dat valutarisico's uitsloot. Maar ook toen al klaagden de Europeanen dat de Verenigde Staten de leidende positie van de dollar gebruikten om een imperialistisch buitenlands beleid te voeren. Op dit moment legt de Europese Centrale Bank zich neer bij de waardeinstijging van de Euro ten opzichte van de dollar. Dit leidt echter tot klachten vanwege het effect op de uitvoer van de EU. Logisch beschouwd zal de combinatie van één valuta in de Eurozone en een zwevende dollar-euro koers een aanmoediging zijn tot grotere integratie binnen de Euro-zone die ten koste gaat van integratie van het Noord-Atlantisch gebied als geheel.

Als gevolg van het feit dat China en andere landen in Oost-Azië een vaste wisselkoers ten opzichte van de dollar blijven hanteren, belast het toenemende Amerikaanse tekort vooral de euro-dollar wisselkoers. Het afgelopen anderhalf jaar is de dollar met 30% in waarde gedaald ten opzichte van de Euro terwijl de yen-dollar wisselkoers een verandering van 17% te zien gaf en de yuan-dollar koers nauwelijks veranderde.

De groei van de economie in Europa is steeds gebaseerd geweest op de export en een aan waarde verliezende dollar is daarom een ernstig probleem. Politiek gezien kan dit probleem aanleiding geven tot meningsverschillen omtrent de transatlantische lastenverdeling en tot manipulatie van de wisselkoers. Tot dusverre is de EU, in tegenstelling tot China, niet bereid geweest om het interne monetaire en belastingbeleid ondergeschikt te maken aan de stabiliteit van de wisselkoers. Mogelijk zal deze *laissez-faire* benadering plaats maken voor interventie ten gunste van de wisselkoers. Zo zou de Italiaanse regering het plan hebben geopperd voor een gecoördineerde interventie van de Europese Centrale Bank ter stabilisatie van de Euro. En de President van de Bank van Engeland heeft gezegd dat het feit dat de helft van de wereld met semi-vaste dollar-wisselkoersen en een ander deel met zwevende koersen werkt, tot grote problemen leidt bij de beheersing van de wereldeconomie. De last van de aanpassingen zou breder gespreid moeten worden.

Juist om koersoorlogen te voorkomen werd in 1944 het Bretton Woods-systeem opgezet. De vraag is of de huidige problemen zullen leiden tot een nieuwe periode van valuta-oorlogen dan wel tot nieuwe systemen voor het beheersen van wisselkoersen.

Over migratie zei spreker dat Amerika in toenemende mate bezorgd is over het effect van immigratie op veiligheid. Het lijkt er op dat de pogingen tot migratiebeperking zich aan beide zijden van de Atlantische Oceaan intensiveren. In de context van de oorlog tegen het terrorisme, zou de «Islamisatie» van Europa tot verdere verzwakking van de banden tussen Amerika en Europa kunnen leiden.

Handelsconflicten, het vooruitzicht van een valutaoorlog en ideologische problemen doen de vraag opkomen of de betrekkingen tussen de EU en de VS gekenmerkt zullen worden door conflicten of door samenwerking. Zullen de handels- en investeringsstromen een basis vormen voor een politiek partnerschap of zullen ze een aanhoudende bron van spanningen zijn? Kan verdere economische integratie plaatsvinden op basis van

zwakke politieke banden? Zal het de politiek zijn of «de onzichtbare hand» van de economie die de omvang en de aard van de integratie zal bepalen?

Er bestaat een gezonde economische samenwerking die beide zijden van de Atlantische Oceaan ten goede komt. Behalve het feit dat zij elkaars belangrijkste handelspartners zijn en elkaars meest belangrijke bron van buitenlandse investeringen, zijn de EU en de VS ook elkaars belangrijkste partners wat betreft het genereren van winst uit ondernemingen en het leveren van kapitaal en onderzoek.

Hoewel de recente spanningen in een andere richting wijzen, is de transatlantische economische samenwerking in de 15 jaar sinds het einde van de Koude Oorlog succesvol geweest. De EU en de VS hebben wederzijds de toename van de welvaart gestimuleerd en ze zijn daarbij in belangrijke mate van elkaar afhankelijk. Er staat dus veel op het spel. Wat de ontwikkelingen op de langere termijn betreft zei spreker te verwachten dat de integratie tussen de EU en de VS zal doorgaan maar dat deze gepaard zal gaan met een meer algemene mondiale economische integratie. Die zal ervoor zorgen dat de EU en de VS meer geïntegreerd worden met en meer afhankelijk worden van nieuwe economische grootmachten als China en India. Waar het aan beide zijden van de Atlantische Oceaan aan ontbreekt, is een duidelijke toekomstvisie van het partnerschap van EU en VS en de rol die beiden kunnen spelen in de grote internationale arena.

3. Het Grotere Midden-Oosten: het omzetten van strategie in actie

In de politieke commissie heeft mevrouw **Spencer**, *associate fellow* van het Midden-Oosten programma van Chatham House, gesproken over het Grote Midden-Oosten: het omzetten van strategie in actie. Zij merkte op dat thans twee ontwikkelingen van invloed zijn op zowel de context van de betrekkingen van de NAVO met het Midden-Oosten als de manier waarop aan die betrekkingen vorm wordt gegeven. De eerste bestaat in de nieuwe strategische aanpak van de regio als geheel in het kielzog van 11 september 2001 en in de recente uitbreidingen van zowel de NAVO als de Europese Unie. Tot deze strategieën behoren het door de VS gesponsorde Grote Midden-Oosten-initiatief, het initiatief van de G8 voor het Grote Midden-Oosten en Noord-Afrika, en het «*Wider Europe*»-beleid van de EU.

Het nieuwe post-11 september strategische model biedt ruimte voor allerlei nieuw beleid. Zoals het Strategische Partnerschap van de EU met het Midden-Oosten en het Istanbul-samenwerkingsinitiatief van de NAVO voor de Middellandse zee. Het initiatief van de EU is gericht op Noord Afrika, de *Gulf Cooperation Council*, Jemen, Irak en Iran: partners en ambities die ver uitstijgen boven het creëren van een vrijhandelszone voor de Middellandse Zee zoals voorgesteld in het Barcelona-proces. Het Istanbul-samenwerkingsinitiatief van de NAVO reikt ook verder dan het oorspronkelijke lidmaatschap van de *Mediterranean Dialogue*, in die zin dat het openstaat voor alle landen van het Midden-Oosten die geïnteresseerd zijn in samenwerking met de NAVO, inclusief de strijd tegen terrorisme en de proliferatie van massavernietigingswapens.

Deze groeiende verscheidenheid van beleidsinitiatieven lijkt meer de behoeften van de partijen die ze ontwierpen te weerspiegelen dan die van de landen en samenlevingen waarop ze gericht zijn. Schertsend is wel gezegd dat het Grote Midden-Oosten-initiatief reikt van Marrakesh tot Bangladesh. Toch dient de vraag gesteld te worden wat zo'n uitgebreid geografisch geheel weergeeft en in hoeverre het de samenleving zelf

vertegenwoordigt. Hebben zij meer gemeen dan het feit dat het groten-deels Moslim-samenlevingen zijn die redelijk dicht bij elkaar liggen? Wat zegt dit over de verzekeringen van Washington en de Europese hoofdsteden dat de mondiale oorlog tegen het terrorisme niet bedoeld is als een poging om juist Moslims op een speciale of discriminatoire manier te behandelen? Het nieuwe beleid is verwoord in termen als toegenomen democratie en mensenrechten, investeren en banen creëren. Kan dit echter worden bereikt op een dergelijk wereldomvattend en weinig onderscheidend niveau?

De tweede ontwikkeling is langzamer en minder zichtbaar tot stand gekomen en komt voort uit het streven (meestal van de VS) om te strijden tegen de verspreiding van het mondiale terrorisme. Naast de militaire interventies in Afghanistan en Irak, is in de strijd tegen het terrorisme de samenwerking op het gebied van veiligheid in het Midden Oosten en daarbuiten gericht geweest op betere coördinatie van de inlichtingendiensten van de VS, de EU en de regeringen in de regio. De politie en de veiligheidsdiensten werken nu samen aan de opsporing van terroristische activiteiten, verdachte geldstromen en overige verbindingen over internationale grenzen heen. Dit weerspiegelt een groeiend besef dat veiligheid in een wereld van asymmetrische dreigingen thans meer een *sub-state* en op de samenleving gebaseerd fenomeen is. Het de kop indrukken van terrorisme hangt af van het vergaren en in detail analyseren van informatie en data door nauw samen te werken met anderen in plaats van het te laten bij het aanpakken van conflicten en spanningen tussen landen.

In veel opzichten dreigt het feit dat de dreiging zich temidden van ons bevindt de denkwijze over veiligheid op zijn kop te zetten. Fundamenteel radicalisme kan niet met politiek of militaire strategie alleen te lijf worden gegaan, met of zonder een bijdrage van de NAVO aan de recente debatten over het versterken van de samenwerking met partners in het Midden Oosten. Het debat over veiligheid wordt verbreed tot de maatschappelijke, politieke en economische omstandigheden waarin radicale ideologieën gedijen en waarin plaatselijke en internationale werving voor terroristische doeleinden plaatsvindt. Toch is het bewerkstelligen van belangrijke veranderingen in de socio-economische en politieke omstandigheden, waarin het grootste deel van de bevolking in het Midden-Oosten zich bevindt, het moeilijkste aspect van iedere nieuwe strategie om te worden omgezet in een tastbare realiteit en dat in een voldoende snel tempo. Hoewel het nieuwe Strategische Partnerschap van de EU plaatselijke politieke, sociale en economische hervorming ondersteunt – gegenereerd vanuit de betrokken gemeenschappen –, is het antwoord op de vraag hoe dit gedaan dient te worden, in tegenstelling tot de vraag waarom deze aanpak noodzakelijk is, niet veel duidelijker dan toen het Barcelona-proces in 1995 in het leven werd geroepen.

Er is thans echter meer urgentie. Tot nog toe werd in het kader van de preventie van het terrorisme vooral gekeken naar het Midden-Oosten zelf, en naar wat er gaande was op *sub-staat* niveau. Terrorismen ontstaat echter ook binnen de samenlevingen in Europa en Noord-Amerika en de implicaties hiervan zullen in Europa en in de VS nog onder ogen moeten worden gezien. In Europa in het bijzonder wordt vaak gesproken over wat de oorzaak zou kunnen zijn van het terrorisme in het Midden-Oosten en Centraal-Azië. Waar we minder open over zijn geweest – en minder geneigd iets aan te doen – is de groei van het terrorisme in onze eigen samenlevingen: onder nieuwe migranten of onder Europese Moslims van de tweede of derde generatie, die geradicaliseerd zijn in de moskeeën van Noord-Europa en niet in hun geboortelanden. We hoeven alleen maar naar figuren als Mohammed Atta en Selim Boukhari te kijken. De eerste was een centrale figuur in de terroristische aanslagen van 11 september

2001 en de tweede werd vóór 11 september in Frankfurt aangehouden vanwege een voorgenomen bomaanslag op de Kerstmarkt in Straatsburg. Beide zijn voorbeelden van een gelijksoortig en niet ongewoon fenomeen, namelijk dat zij in hun thuislanden, respectievelijk Egypte en Algerije, geen tekenen vertoonden van steun aan terroristische groeperingen; maar beiden zijn wel een radicale weg ingeslagen nadat zij in Europa zijn komen wonen.

Welke implicaties hebben deze overwegingen voor de toekomstige ontwikkeling van de relatie van de NAVO met het grotere Midden-Oosten? Spreekster meende dat de uitdaging waarmee de Europeanen en Noord-Afrikanen geconfronteerd worden meer dan in het ontwikkelen van nieuwe en overkoepelende plannen en strategieën gelegen is in het zo nauwgezet mogelijk onderzoeken van de omstandigheden van iedere samenleving en de subjectieve en objectieve behoeften daarvan. Daarna zou overwogen moeten worden hoe deze uitdagingen aangepakt kunnen worden.

Dit betekent in principe dat elke organisatie, die wil bijdragen aan vrede in het Midden Oosten, vanuit een positie van kracht moet handelen in plaats van te proberen veel met elkaar in verbinding staande doelen te combineren. De NAVO zou zich moeten concentreren op waar het getoond heeft goed in te zijn. Ze zou moeten uitleggen, demonstreren en trainen van lokale veiligheidstroepen in beperkt machtsvertoon, dat ondergeschikt is aan wettelijke burgerlijke controle en in overeenstemming is met zowel plaatselijke als internationale wetgeving. Dit is wat het Istanbul-samenwerkingsinitiatief in essentie biedt en wat verwelkomd zou moeten worden.

Zorg dus voor beperkte, bereikbare, heldere en op specifieke landen gerichte doelstellingen. Kleine stappen, zoals het versnellen van de training van de Iraki's en planning voor civiele noodsituaties, hebben meer effect dan dialogen die de status quo versterken. In het Midden-Oosten is de bevolking al vele jaren verandering in het vooruitzicht gesteld, maar het is daar nooit toe gekomen. En het is een gebied waar de invloed van het Westen, door militaire interventie of door economische of commerciële verplichtingen, de samenlevingen verhindert in alle opzichten het eigen lot te bepalen. Deze realiteiten, de teleurgestelde verwachtingen en de verstoorde ontwikkelingspatronen, verklaren voor een groot deel de gewelddadige en anti-westerse sentimenten, die wij ons na 11 september bewust zijn geworden. Iraki's en anderen zien wel degelijk de verbeteringen in hun leefomstandigheden sinds de val van Saddam; maar deze verbeteringen gaan te langzaam en zijn te zeer verstrikt in strategische doelstellingen van anderen om geloofwaardig te zijn in de ogen van de mensen waarvoor ze bedoeld zijn. In de ogen van de bevolking ter plaatse zijn alleen *home-grown* oplossingen legitiem; in de Arabische wereld zullen niet-Arabieren, die op de *mood for change* willen inspelen, geen succes hebben. Dat betekent niet dat de buitenwereld lijdzaam moet afwachten; het betekent wel dat initiatieven van buiten moeten worden afgestemd op de gevoeligheden ter plaatse. Te veel en te snelle verandering zal leiden tot meer werkloosheid die de draagkracht van de sociale zekerheid ter plaatse te boven gaat; tot een te actieve jacht op terroristen die voorbij gaat aan lokale grieven; tot het negeren van de oorzaken van sociale, politieke en economische instabiliteit, doordat de aandacht is beperkt tot de gewenste effecten en resultaten.

De voorzitter van de delegatie,
Van Gennip

De griffier van de delegatie,
Van Waasbergen